

Vedlegg 1: Utvidede samfunnsanalyser. Bevaringsplan for privatarkiv i Nordland 2024

Lofoten

Lofoten består av øykommunene Vågan, Vestvågøy, Flakstad, Moskenes, Værøy og Røst. Den største øya Austvågøy, er 526,7 km². Røst er fylkets minste kommune i utstrekning med sine 10 km².

Fiskeri har til alle tider spilt en meget sentral rolle i Lofoten, og lofotfisket har alltid vært det viktigste sesongfiskeriet her til lands med deltakere fra store deler av landet. I tillegg til å bidra til levebrød for befolkningen i Nordland har fisket hatt betydning for norske eksporten opp gjennom historien. Allerede fra 1000-tallet ble tørrfisk en handelsvare som ble omsatt fra Nord-Norge og sørover. Å tørke fisken var den beste måte å bevare den på, spesielt i Lofoten med gunstige klimatiske forhold (Hallenstvedt 2014).

Vågar var et tidlig bysentrum for handel og administrasjon i Nord-Norge og vokste frem under vikingtiden med storhetstid mellom 1100 og 1400. Byen lå på Austvågøy der Storvågan i dag ligger. Stedets betydning kan illustreres med at det var en egen lovbok, Vågaboka, som gjaldt fram til 1282. Vågar mistet gradvis sin betydning og hadde utspilt sin rolle rundt 1400.

Etter hvert vokste Kabelvåg frem som et nytt handelssted. På samme måte som Vågar ble Kabelvåg et fiskevær med en bymessig bebyggelse og flere offentlige instanser holdt til der. Ved motorisering av fiskerbåtene ble havnen i Kabelvåg for liten og senteret ble derfor flyttet til Svolvær, der havnen hadde bedre forutsetninger for å ta imot båtene. Svolvær overtok funksjonene Kabelvåg hadde hatt og Svolvær vokste frem som by og et betydningsfullt fiskevær i Lofoten.

Nusfjord i Flakstad kan stå som eksempel på fremveksten av væreiersystemet i Lofoten. Det startet gjerne med en gjestgiverbevilling og handel med et begrenset vareutvalg. Etter hvert kjøpte gjestgiverne opp grunn i fiskeværet eller skaffet seg kontroll over området på annen måte. Derfra var det kort vei til full kontroll med fiskeriet gjennom utleie av rorbuer og fiskehjeller, og bygging av tomtegrunn til fastboende fiskere. Fiskeværet fikk i 1990 status som et av de best bevarte lokalsamfunn i Norge (Grepstad og Thorheim 2003: 376).

Fiskeriet har gitt grunnlag for en rekke bedrifter i Lofoten, både som leverandør av innsatsvarer og ved foredling av fisk. Den første industrien i Nordland hadde fisk som råstoff. Guanofabrikken i Leirosen utenfor Svolvær var i 1856 den første av sitt slag. Senere produserte fabrikken også sildemel, sildolje og tran. I 1884 ble Norges første sildoljefabrikk etablert på Brettesnes, og fra midten av 1890-tallet ble hermetikkindustrien svært utbredt med fabrikker på Gimsøy, Ballstad og Stamsund. I Svolvær startet Polar Canning Co. rundt 1902–1903. I 1909 var det kommet 19 industrianlegg i Vågan kommune. Dette var alt fra hermetikk-, fiskekrok-, tønne-, spiker-, trevare- og motorfabrikk, i tillegg til mekaniske verksteder. De fleste av industrianleggene var tilknyttet fisk og fiskeri som

Agnethe Andersens kaviarfabrikk som ble startet i Ørnesvika i 1910 (Fygle, Lundestad og Strand 1993). Skrova har fortsatt en spesiell rolle med kvalfangst, men også fiskeoppdrett.

I 1896 ble Lofotposten etablert. Avisen fikk en sterkt fotfeste i landsdelen da det var en stor interesse for oversikt over forholdene under lofotfisket.

Fiskeri er fortsatt en viktig næring i Lofoten. På Værøy er store deler av befolkningen sysselsatt i fiskeriene, og det produseres store mengder tørrfisk og sild i kommunen. På Røst produseres det fiskeprodukter for rundt 380.000 kroner per innbygger. Hovedsakelig kommer inntektene fra eksport av tørrfisk, som sørger for arbeidsplasser også utenom sesongen (Røst kommune. 2016).

Stamsund i Vestvågøy var et tidlig kommunikasjonsmessig knutepunkt med handelssted, gjestgiveri og fiskevær. Det var noe industri basert på fiskeprodukter på stedet før handelsmann J.M. Johansen gjorde sin ankomst og økte industriutbyggingen med oppkjøp, moderniseringer og etableringer, blant annet av Lofotens Olje- Guano og Foderstoffabrikk. Etter kommunesammenslåing i 1963 og nedgang i fiskeriene på 1980-tallet ble Stamsunds betydning redusert, mens Leknes økte sin posisjon som senter for Vest-Lofoten (Fygle, Lundestad og Strand 1993: 325). Stamsund har likevel hatt en stor og moderne fiskeflåte med Lofoten Trålrederi (1962) som viktigst, og det er bygget opp moderne filetanlegg. Trålrederiet fusjonerte i 2006 med Havfisk på Melbu, og ble en del av Aker-konsernet. Det fins også en rekke fiskeforedlingsbedrifter og oppdrettsanlegg rundt om i kommunen. I 2001 flyttet Lofotprodukter A/S til Leknes. Bedriften produserer fiskeprodukter som selges på butikker i hele landet, og i 2013 omsatte bedriften for over 300 millioner kroner (Lofotprodukter A/S 2016).

Vestvågøy er en av de største og mest produktive jordbrukskommunene i fylket med tradisjon for industriell foredling av råstoff fra landbruket. En hjørnesteinsbedrift i Vestvågøy er Horns slakteri som ble opprettet i 1948. Bedriften er det eneste private slakteri nord for Saltfjellet (Horns Slakteri A/S 2016). Det er også potetlager og gårdsysteri i kommunen.

Fra 1980-tallet ble det satset tungt på turisme, og Lofoten har blitt et stadig mer populært reisemål. De gamle rorbuene brukes nok i dag i større grad av turister enn av fiskere. Store internasjonale cruiseskip besøker området for å la passasjerene oppleve den vakre naturen og kystkulturen. Turismen har hatt en stor påvirkning på næringslivet, og målt i verdiskaping er det den sjette største næringen (Andersen og Leines 2014). Det jobbes kontinuerlig med utvikling av reiselivet i området, blant annet for å gjøre turismen mindre sesongavhengig enn den er i dag.

Det fins to byer i Lofoten: Svolvær og Leknes. Av dem er Svolvær den største med 4500 innbyggere. Svolvær har et allsidig næringsliv. I tillegg til fiskemottak er det det største handelssentret i Lofoten. Det er en del verkstedindustri i kommunen, blant annet Skarvik A/S som er den største i kommunen. Andre betydelige bedrifter innen maritim næring er AS Lofoten Sveiseindustri, Marhaug, Nogva Svolvær AS og Lorentzen Hydr. og Mek.Verksted.

Lofotkommunene markedsfører seg som kulturkommuner. Mange kunstnere har latt seg inspirere av den vakre naturen i Lofoten, og det har dermed utviklet seg et rikt kunstnermiljø. Spesielle innslag er Glasshytta på Vikten og Smeden i Sund.

Ikke overraskende ble Nordland kunst- og filmfagskole lagt til Kabelvåg i 1997. Det finnes mange gallerier i Lofoten, blant annet Galleri Espolin, Galleri Dagfinn Bakke og Galleri Lofoten Hus, som har den største samlingen av nordnorske malerier fra 1800-tallet. Nordnorsk kunstnersenter (NNKS) har administrasjon og galleri i Svolveær, og er et senter for visuell kunst som arbeider over hele Nord-Norge.

Lofoten har flere spennende museer med Vikingmuseet på Borg i fremste rekke, med 70–80 000 besøkende per år (Lofoten.com. 2016).

Leknes har i overkant av 3200 innbyggere. I motsetning til Svolveær og andre tettsteder i Lofoten er ikke byen kommet som et resultat av fiske, men ved administrasjons- og handelssenter for Vest-Lofoten. Den skiller seg dermed ut både ved at byen ikke ligger ved havet, og at den har en annen type bebyggelse.

Vesterålen

Vesterålen omfatter kommunene Andøy, Bø, Hadsel, Sortland og Øksnes. Det er et øydistrikt nordvest i Nordland fylke. Øyene er forbundet med bruer som også går til fastlandet.

På 1890-tallet utviklet det gamle handels- og gjestgiverstedet Melbu seg til å bli preget av industri og nyskaping. Kjøpmannssønnen Christian Fredriksen var pådriveren for industrialisering av Melbu og var med på å starte blant annet telefonselskap, Hadseløens meieri, Nora margarinfabrikk og Nordlands aktieuldspindleri, som også fikk avdelinger i Bodin og Harstad. Disse fabrikkene skulle hindre at ull ble sendt sørover for så sendes tilbake som ferdige produkt. Nordlands Aktieuldspindleri reklamerte med slagord som «Bruk nordlandske fabrikker og nordlandske varer» eller «Alle nordlendinger i klær av nordlandsull» (Rinde 2015: 94).

I 1910 ble importert teknologi tatt i bruk ved opprettelsen av sildolje- og sildemelfabrikken A/S Neptun og den nordnorske industrien ble ledende på området. Også annen industri ble etablert på Melbu og det ble en tidobling av innbyggertallet i perioden 1890–1920 (Hovland 2009).

Historiker Jan Veia (1984) har beskrevet Vesterålen som fiskeripioner i nordnorsk sammenheng. Investeringer i relativt store motorfarkoster og fiskedampskip førte til at man lettere kunne følge fisken og man kunne være ute i dårligere vær. I tillegg ble arbeidet lettet med nye redskaper (Fygle, Lundestad og Strand 1993: 39). I perioden 1891–1919 var hele 27 av 34 havfiskselskap lokalisert i Vesterålen (Veia 1984).

I 1881 ble Vesteraalens Dampskibsselskap etablert på Stokmarknes. Til å begynne med drev selskapet hovedsakelig med godstransport mellom Bergen, Lofoten, Vesterålen og Senja, men supplerte etter hvert med persontransport, og selskapet var pioner med hurtigruten. VDS funksjonerte i 1988 med Ofotens Dampskibsselskap, som senere gikk sammen med Troms Fylkes Dampskibsselskap og dannet selskapet Hurtigruten ASA (Vesteraalens Dampskibsselskab. 2009).

På Sortland skjedde det også en utvikling mot mer allsidig industri, blant annet ble A/S Vesteraalens hermetikfabrik opprettet i 1912. Etter hvert som det ble en omlegging av samferdsel fra sjø til land vokste Sortland frem som et nytt senter for handel – særlig detaljhandel, utdanning og regionale administrative funksjoner (Fygle, Lundestad og Strand 1993). Kystvakta ledes fra Sortland hvor fartøyene har base.

Også i Øksnes skjedde det en befolkningsforskyvning etter at AL Øksnes–Langenes Fiskeindustri på Myre fikk hjelp fra staten til en betydelig utbygging etter 2. verdenskrig. Bedriftens behov for arbeidskraft resulterte i stor tilflytning til Myre, som etter hvert ble kommunesenter i Øksnes (ibid., s. 243).

Andøya flystasjon ble påbegynt i 1952 bygd for NATO-infrastrukturmidler for overvåkning av havområdene i Nord og for å hevde norsk suverenitet i nordområdene. Flyplassen har også sivil luftfart.

I 1961 ble Andøya Rakettskytefelt etablert på Andøya. Lokasjonen ble beregnet som god, da den ligger i den sørlige ytterkant for maksimal nordlysaktivitet, noe som fører til gunstige forhold for å studere nordlys og den polare atmosfæren (European space agency u.d.).

Midten av 1960-tallet var en topp for pelsdyrnæringen i Norge. I Nordland var Vesterålen med kommunene Øksnes, Bø og Sortland de ledende (Fygle, Lundestad og Strand 1993: 310). Også innenfor fiskerinæringen opplevde Vesterålen vekst – særlig innen fryse- og filetindustrien som erobret markeder på bekostning av tradisjonelle tilvirkingsmåter som salting og tørking.

I 1975 ble NorLense AS etablert i Fiskebøl i Hadsel kommune. Selskapet er stort innenfor oljevern, i tillegg produseres det telt til bruk av blant annet det Norske Forsvaret.

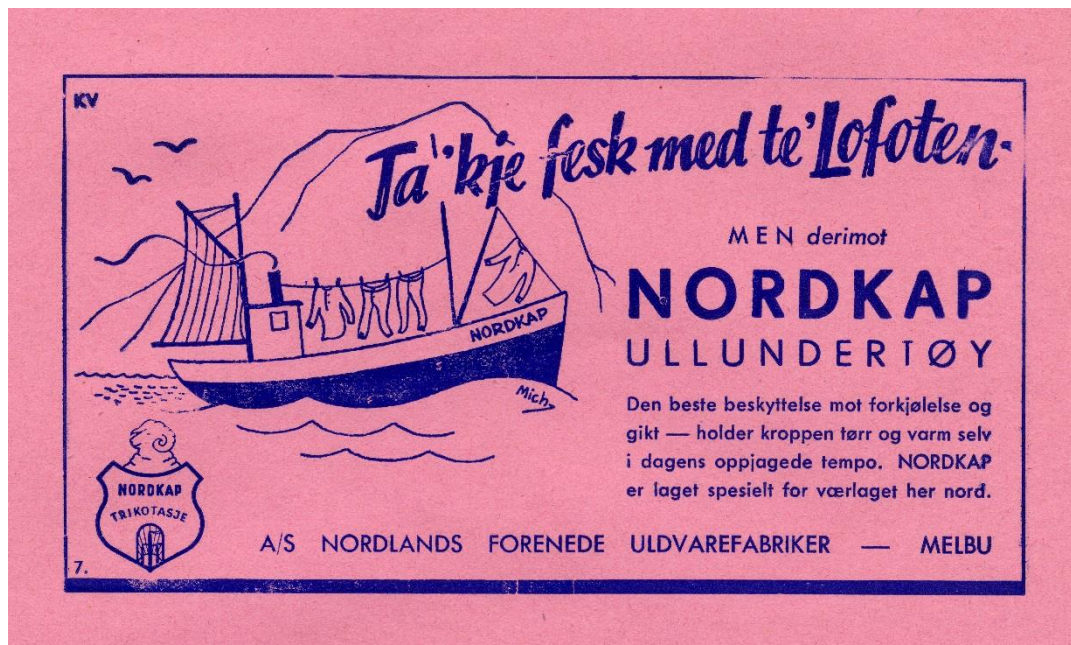
I dag fins det to byer i Vesterålen: Sortland fikk bystatus i 1997, mens Stokmarknes kom etter i 2000. Kommunene i Vesterålen har en sterk tilknytning spesielt til fiskeri, men også jordbruk er en viktig næring. Det fins et betydelig antall fiskemottak og fiskeoppdrett, i tillegg til fiskefôrproduksjon på Bø og Hadsel. På Stokmarknes har et av landets største oppdrettsselskaper, Nordlaks, sin base.

Blant annet på Andøy er det en stadig økende turisme, spesielt i tilknytning til hvalsafari. I kommunene med byer er det en større grad av servicenæringer og et mer allsidig næringsliv, også dette gjerne tilknyttet fiske. Stokmarknes er et utdanningssenter med videregående skole, folkehøyskole og sykepleierutdanning gjennom Universitetet i Nord. Sortland har siden 1950-tallet opplevd nesten kontinuerlig vekst i folketallet og er Vesterålens største by med over 5000 innbyggere.

Regine Normann var den første kvinnelige nordnorske forfatter som slo igjennom nasjonalt. Hun hadde et rikt forfatterskap og hedres i dag under de årlige Reginedagan i Bø som jobber for å holde i hevd den nordlandske eventyr- og fortellertradisjonen (Bø: Nordland. 2016).

Til tross for utfordringene ved å være et øyrike samarbeider vesterålkommunene godt. Et ønske om veiforbindelse mellom de største øyene i Vesterålen ble oppfylt på 1970-tallet da vesterålsbruene Andøybrua, Kvalsaukan bru, Sortlandsbrua og Hadselbrua ble ferdigstilt, senere ble det bygd flere bruer i området. Brubygginga

lettet kommunikasjonen i Vesterålen betraktelig (Vesterålen regionråd u.d.). Det har vært et aktivt forenings- og kulturliv i alle kommunene, også på tvers av kommunegrensene, og i regi av Vesterålen Regionråd.

Reklame for A/S Nordlands Foreneede Uldvarefabriker 1954. Arkiv i Nordlands reklamesamling.

Ofoten

Ofoten består i denne sammenheng av kommunene Ballangen, Evenes, Lødingen, Narvik og Tjeldsund. Geografisk sett ligger kommunene rundt Ofotfjorden. Også Tysfjord hører til i Ofoten, men i denne sammenheng har det omfattende samarbeidet med Steigen og Hamarøy gjort at Tysfjord omtales sammen med HTS-kommunene i Nord-Salten.

Fram til 1800-tallet var kirkestedet Lødingen senter for Lødingen, Tjeldsund og Tysfjord, mens Evenes hadde samme betydning for Evenes, Ballangen og Narvik. Evenes og Lødingen fikk sin betydning redusert ved byggingen av Ofotbanen som ble ferdigstilt i 1902. På Ofotbanen kunne malm fraktes fra Kiruna i Sverige til den isfrie havnen i Narvik og skipes derfra. Etter ferdigstillingen av banen fikk Narvik kjøpstadsrettigheter. I 1920 var Narvik Nordlands største by med over 6000 innbyggere (Fygle, Lundestad og Strand 1993: 26). Jernbanebyggingen førte med seg grupper av omreisende arbeidere. Det utviklet seg en kultur blant disse som stod i kontrast med fiskebøndenes levesett. I dag blir rallarene hedret under Vinterfestuka i Narvik en kulturfestival til minne om byens start med jernbane og malmhavn.

På 1700- og 1800-tallet vokste det fram markesamiske bygder i Evenes, Narvik og Ballangen. Det samiske senteret Várdobáiki i Evenes har som formål å videreføre og forvalte samisk språk, historie, kultur og samfunnsliv i nordre Nordland og Sør-Troms.

Bergverksdrift har hatt en stor betydning for området. Allerede i 1636 ble det første bergverksprivilegiet utstedt til Evenes. Den første smeltehytta for å anrike kobber ble anlagt ved Bruksjordfossen i Ballangen på slutten av 1600-tallet, men drifta ble kortvarig. Den største gruvedriften var i Bjørkåsen gruver i Ballangen. Denne var åpen i perioden 1914–1964. I perioden 1989–2002 ble det drevet gruvedrift etter nikkell i Arnesfjellet, det meste av tiden sto gruveselskapet Outokumpu for driften. I 2016 er det fortsatt gruvedrift i kommunen, men i mindre omfang enn tidligere. Franzefoss miljøkalk har siden 1970-tallet produsert knust dolomitt på Hekkelstrand (Ballangen 2015).

I Bogen var det periodevis jernmalmsgruvedrift fra 1906–1939, og det var på det meste ansatt rundt 450 arbeidere. På Evenes jobbet hele 35 % av den mannlige yrkesaktive delen av befolkningen i fabrikkindustri med gruve- og anleggsarbeid. Dette var stedet med nest høyest andel av industriarbeidere i fylket, etter Sulitjelma (Rinde 2015: 100).

I perioden fram mot 2. verdenskrig mottok Narvik også trevarer fra Sverige og Finland, og fisk ble sendt gjennom Narvik fra Norge til svenske og andre europeiske markeder (Ballangen 2015).

Etableringen av malmhavna i Narvik fikk militære konsekvenser. Det norske forsvaret etablerte ekserserplassen Elvegårdsmoen i Bjerkvik og marinestasjon i Ramsund i Tjeldsund. Kontroll av malmutskipningen var viktig for de krigførende partene under verdenskrigene. Fra 1915 til 1918 var det blokade og ubåtkrig utenfor kysten, mens Narvik ble mål for kamper i 1940. Under okkupasjonen ble det igangsatt fortifikasjon langs Ofotfjorden for å sikre kontroll over malmfarten. Etter krigen skjedde det en videre utbygging av forsvaret i området fram til slutten på den kalde krig.

På 1920-tallet ble åtte-timersdagen innført og kulturlivet vokste. Folk fikk mer tid til å engasjere seg i fritidsaktiviteter. Organisasjonslivet blomstret med arbeiderbevegelsen, ungdomslag, idrettslag og kristelige organisasjoner. Narvik ble i mellomkrigstiden kjent for musikklivet sitt. Dette fortsatte i etterkrigstiden samtidig som teater, opera og ballett fikk stadig økt utbredelse.

Fra 1990-tallet har godstrafikken over jernbanen i Narvik fått økt betydning. I 2016 transporteres storparten av dagligvarene til Nordre Nordland, Troms og Finnmark med tog fra Oslo via Sverige. Fisk er en viktig returlast.

LKAB, det svenske statseide gruveselskapet som skipet malm med Ofotbanen, har vært en hjørnesteinsbedrift i Narvik siden starten. Den teknologiske utviklingen har ført til en stadig reduksjon av arbeidsstokken. Til tross for dette er selskapet stadig en viktig bedrift for Narvik.

Narvik er i dag Ofotens eneste by og 46 % av Ofotens befolkning bor der. Det er et handelssentrum og en utdanningsby som legger stor vekt på utdanning av teknologistudenter. Narviks historie med en stor arbeiderklasse førte til en tidlig og sterk faglig og politisk organisering. I 2011 hadde Narvik hatt arbeiderpartiordførere i til sammen 100 år.

I de andre kommunene i Ofoten spiller jordbruk en større rolle innenfor næringslivet. Kjøtt- og melkeproduksjon dominerer i området.

Lødingen har vært et viktig trafikknutepunkt med ferjeforbindelse, lostjeneste og sete for Televerket i nord. Televirksomheten er borte, og lostjenesten er omorganisert, mens fiskeriene har blitt stadig viktigere med bedrifter som Ytterstad og Norafjell i spissen.

Evenes er også viktig for kommunikasjonen i området. I 1973 ble det etablert flyplass som i dag er stamlufthavn for Nordre Nordland og Sør-Troms. Harstad/Narvik lufthavn er en viktig arbeidsplass for folk i kommunen.

Tjeldsund har to store hjørnesteinsbedrifter i kommunen: Norges brannskole, den nasjonale utdanningsinstitusjonen innen brann og redning (1994), og Ramsund orlogsstasjon (1912), som er forsyningsbasen for sjøforsvaret i Nord-Norge. Foruten disse er det noe jordbruk med husdyr, litt hvalfangst og kystfiske. En stor del av befolkningen pendler til arbeid i omliggende kommuner (Tjeldsund 2010).

Alfred Karlsen med flere. Pursvik. Fotograf Charles Ravn. Arkiv i Nordland.

Nord-Salten

Hamarøy, Tysfjord og Steigen utgjør området Nord-Salten. Disse kommunene samarbeider på flere områder og i interkommunale sammenhenger blir de ofte omtalt som HTS-kommunene. Nord-Salten har blant annet felles avis, og kommunene er medeiere i kraftselskapet Nord-Salten Kraft A/S som produserer og forsyner området med elektrisitet. Nord-Salten kjennetegnes av at det er store kommuner med en lav befolkningstetthet. Området har siden rundt 1950 vært preget av befolkningsnedgang. Innbyggerne har i stor grad livnært seg på fiske og jordbruk, med innslag av industri og bergverk.

Grøtøy i Steigen var et viktig handelssted som fiskere kom innom på tur til og fra lofotfisket. Handelsstedet ble etablert allerede i 1690 og hadde sin storhetstid fra midten av 1800-tallet. Schøning-familien som eide handelsstedet, skaffet seg dampskip for å motarbeide søringenes kontroll over skipsfarten fra Nord-Norge. Dette var det første nordnorske private dampskipsrederi (Fygle, Lundestad og Strand 1993). Handelsstedet mistet sin betydning på 1920-tallet da nye og større skip ikke fant det hensiktsmessig å stoppe i Grøtøy på veien til og fra Lofoten.

Steigen er fortsatt en primærnæringskommune selv om fiske har fått en redusert betydning. Det fins ennå fiskemottak på Helnessund, men fiskeoppdrett har blitt den dominerende næringen med Cermaq Norway i spissen. Husdyrhold med melk- og kjøttproduksjon har en stor betydning i Steigen i dag. I 1954 fikk Steigen meieri. Til å begynne med var det forholdsvis lite melk som ble innlevert, i 1955 var det snakk om 1,8 millioner kg, mot 5,5 millioner kg i 1963. Økningen kom blant annet som et resultat av bedre fôr, satsing på dyr og mer organisert og sikker avsetning av melka (Fygle 1991). Det har også vært en del satsing på skogbruk i kommunen.

Steigen har mange fortidsminner og har blitt beskrevet som et tidlig nordnorsk maktsenter (Grepstad og Thorheim 2003: 306). Med utgangspunkt i historien har Steigen Sagaspill blitt arrangert annethvert år med oppstart i 1985. Historien om Hagbard og Signe blir dramatisert ved hjelp av hundrevis av frivillige skuespillere, musikere og medarbeidere.

Tranøy vokste frem fra siste halvdel av 1800-tallet som handelssted på Hamarøy. Stedet ble et knutepunkt i dampskipenes og lokalbåtenes tid. I 1903 ble Tranøy Losstasjon etablert. Skipstrafikken fra Narvik økte behovet for loser og det var over 30 på det meste.

Fiske og jordbruk var tidligere hovednæring i Hamarøy kommune, men med årene har offentlig og privat tjenesteyting overtatt. Der fiske har mistet mye av sin betydning har havbruk og skjellproduksjon fått innpass. En av de største hjørnesteinsbedriftene i Hamarøy kommune er lakselakteriet *Cermaq Norway* på Skutvik. Det har også vært drift av mineralforekomster i Hamarøy, blant annet på Håkonhals.

I 1973 ble Troilltampfestivalen startet i Ulsvåg i Hamarøy, blant annet av Jack Berntsen som ville gi amatørmusikere i landsdelen en scene å fremføre på. Dette var en av landsdelens første festivaler. Den ble også avholdt både i Tysfjord og i Lofoten. I sin originale form gikk Troilltampfestivalen frem til 1983. Etter den tid har den vært arrangert en rekke ganger, men da ikke i samme form (Troilltamp 2014).

Forfatter Knut Hamsun flyttet til Hamarøy som barn. Det nordnorske samfunn fikk i flere av hans romaner en viktig plass. Hamsundagene på Hamarøy blir avholdt annethvert år. Dette er en kulturfestival som markerer Knut Hamsuns forfatterskap. Dette ble inspirasjonskilden til Hamsunsenteret som er et nasjonalt senter for forfatteren som ble åpnet i 2009. Senteret medvirker til økt turisme i kommunen.

Tysfjord har vært industrikommunen av de tre. På begynnelsen av 1900-tallet begynte flere aktører å få øynene opp for mineralforekomstene i området. Tysfjord har hatt betydelig mineraluttak med kvartsbrudd og prosessverk på Drag som eies

av The Quarts Corp og sementproduksjon i Kjøpsvik som de viktigste. Sementfabrikken i Kjøpsvik ble etablert i 1918 under navnet Nordland Portland Cementfabrik. I 1968 ble den sammenslått med to andre selskaper og heter i dag Norcem AS og er en av to slike bedrifter i Norge. Fiske, fiskeoppdrett og jordbruk med sauehold er også viktige næringer i kommunen. Tidlig på 1960-tallet etablerte firmaet Brødrene Hveding seg på Korsnes med fiskemottak og tørrfiskproduksjon. Etter hvert spesialiserte firmaet seg på lutefiskproduksjon. I dag er virksomheten overtatt av firmaet Taste of North som tilvirker og selger en rekke fiskeprodukter.

Tysfjord har en lulesamiske befolkning, og kommunen er med i samisk språkforvaltningsområde og har samisk navn; Divtasvuodna. Også Hamarøy har fått et samisk navn vedtatt for kommunen; Hábmëra. Det lulesamiske senteret Árran ligger på Drag i Tysfjord kommune.

Bryllup i 1968. Bilde stammer fra arkivet etter Norcem i Kjøpsvik. Arkiv i Nordland.

Sør-Salten

Området Sør-Salten består i denne sammenhengen av kommunene Bodø, Beiarn, Fauske, Gildeskål, Saltdal, Meløy og Sørfold. Bodø, Gildeskål og Meløy har en lang kystlinje, mens Sørfold, Beiarn, Saltdal og Fauske er fjordområder. Sør-Salten er

et næringsmessig variert område, men har tradisjonelt vært preget av en kombinasjon av jordbruk og fiske. Sør-Salten har en samisk historie, og særlig indre deler av regionen opplevde på 1700–1800-tallet bosetting av nomadiske samefamilier som tidligere flyttet mellom Sverige og Norge.

På 1800-tallet vokste det frem en elite av handelsmenn med betydning flere steder i Nordland. Handelsstedene var store eksportører av fiskevarer, og ble knutepunkt for handel og kommunikasjon i sine distrikter. Beliggenhet og forretningssansen til Erasmus Zahl gjorde Kjerringøy til et av de mest betydningsfulle handelsstedene i Salten. Utover 1900-tallet mistet stedet sin sterke posisjon.

I 1816 ble Bodø Nordlands første by, men det tok mange år før byen fikk særlig betydning. I 1865, nesten 50 år etter at byen ble stiftet, var det kun 519 innbyggere. Samme år begynte en periode med stort innsig av sild som førte til tilflytning til Bodø. De neste 20-årene skjedde det en femdobling av folketallet. Det utviklet seg en allsidig industri i kommunen med blant annet hermetikkindustri, mineralvannsfabrikk, tønnefabrikk, oljeklesfabrikk m.m. (Fygle, Lundestad og Strand 1993: 59).

På 1850-tallet gikk klippfisk forbi tørrfisken i mengde eksportert fiskeprodukt. Fra Salten og sørover langs kysten ble klippfisken bearbeidet og tørket til videre eksport. På grunn av tørre forsomrer med vind ble Salten ledende i klippfiskproduksjonen fra 1880-tallet. Det ble også satt opp produksjonsanlegg for å gjøre klippfiskproduksjonen mer stabil og effektiv. A/L Kjølelageret på Burøyvalen hadde et anlegg som tok hele 100.000 vekter, noe som tilsvarer cirka to tusen tonn (ibid., s. 198).

I 1776 etablerte prestelegen Erik Schytte seg som lege på Bodøgård. Dette ble starten på en profesjonalisering av helsevesenet i landsdelen. Nordlands første sykehus ble etablert i 1796 i Bodøgård. Sykehuset ble finansiert gjennom skatt på fiskevarer. Senere ble også sentralinstitusjonen Rønvik Asyl (1902), Vensmoen tuberkulosesanatorium (1916) og Norske Kvinners Sanitetsforenings sykepleierskole (1920) etablert i Sør-Salten.

Bodø har siden 1970-tallet vært et senter for musikk på dialekt. Tidligst ute var Halvdan Sivertsen, senere har vi sett Joddski, Kråkesølv og Sondre Justad på hitlistene. Nordland Musikkfestuke har fra 1980 stått i bresjen for en videre nordnorsk utvikling av musikklivet, mens Parkenfestivalen, en av landsdelens største musikkfestivaler, hadde oppstart i 2006.

Bodø fungerer i dag som et større sentrum i Sør-Salten. Bodø er Nordlands administrasjonssenter og huser blant annet Nordlandssykehuset, Nord Universitetet og flere videregående skoler. Byen fungerer også som et kommunikasjonsmessig knutepunkt med hurtigruteanløp, hurtigbåter, jernbane og flyplass. Dette har sammen med byens rolle som handelssenter ført til sterk befolkningsvekst fra midten av 1900-tallet.

I deler av Skjerstad kommune (fra 1905 Fauske kommune) begynte industrialiseringen på slutten av 1800-tallet med oppstarten av Sulitjelma Aktiebolag i 1891. Gruveselskapet utviklet seg til å bli en hjørnesteinsbedrift i samfunnet. Innbyggertallet i Fauske/Skjerstad-området økte med nesten 43 % på 1890-tallet (ibid., s. 25). På begynnelsen av 1900-tallet ble selskapet den nest

største bedriften i Norge med over 1700 ansatte. Gruvene skiftet eierskap flere ganger og driften pågikk helt frem til 1991.

Også andre industriselskap kom til i området på 1890-tallet. I 1895 begynte Den Ankerske Marmorforretning å utvinne marmor på Fauskeidet. Bedriften ble ledende og sørget blant annet for stein til FN-bygningen i New York.

Fauske fikk en sterk arbeiderbevegelse på bakgrunn av den store arbeiderklassen i kommunen. I 1907 var det oppstart av noen av de tidligste fagforeningene i Salten ved Sulitjelma gruver. En organiseringen som sies å ha vært gjennombruddet for fagbevegelsen i Nordland.

Fauske fikk bystatus i 1998 og har et variert næringsliv med industri, handel og jordbruk.

Saltdal har tidligere basert sin industri på treforedling i stor grad. Området har en lang tradisjon med båtbygging. Beiarn og Saltdal hadde en anselig jekteproduksjon som ble redusert utover 1800-tallet. Jektebyggingen har blitt omtalt som en samisk spesialitet (Elstad og Hutchinson 2015: 492). Andre båtprodusenter som klarte seg bedre var Rognan Patentslip, Værft og Båtbyggeri AS, senere Drageslipen AS. Bedriften var i drift fra 1907 til 2003. I løpet av perioden gikk selskapet fra å produsere tradisjonelle trebåter til å lage moderne stålbåter (Arkiv i Nordland. u.d.).

I 1887 ble Rusaanes snekkerifabrik etablert. Bedriften ble en pioner innenfor møbelsnekkeri og var ledende i Nord-Norge før århundreskiftet. Bedriften bestod fram til 1972 (Gjessing 1995). Salten Skogselskap etablerte seg på 1920-tallet med Rognan Planteskole i kommunen. Salten Skogindustri produserte sponplater i 1958-1966, og Saltdalshytta er i dag en betydelig aktør i hytte- og husproduksjon.

Saltdal har i stadig større grad blitt en næringsbygd med en rekke større bedrifter i kommunen, som Nexans som produserer fiberoptiske sjøkabler, Biobag International og Hepro A/S som utvikler, produserer og selger hjelpemidler for funksjonshemmede. I tillegg har jordbruk stått sterkt i Saltdal og er hovedsakelig dominert av sauehold.

Beiarn er en jordbrukskommune med storfe- og geitehold i tillegg til produksjon av korn, potet, bær og grønnsaker. Det er rundt 350 landbrukseiendommer i kommunen. I tillegg fins det flere kraftanlegg rundt om i Beiarn. I perioden fra cirka 1900 til etter 2.verdenskrig var det bergverksdrift i kommunen i Molid skiferbrudd, og trevareproduksjonen på Solbakk har lang tradisjon.

Beiarn fikk ikke veiforbindelse før i 1966, forbindelsen med omverden skjedde inntil da via sjøveien. På 1950-tallet var det oppstart for bedriften Moldjord Maskinstasjon som drev med traktorutleie i en jordbrukskommune uten veier. I dag er Moldjord Bygg og Anlegg en hjørnesteinsbedrift i Beiarn med avdelinger i Bodø, Gildeskål og Meløy.

Sørfold har historisk sett vært en fiske- og jordbrukskommune, men fra midten av 1960-tallet startet utbyggingen av Elkem Salten. Det ble starten på en ny æra med kraftproduksjon og industri i området. Bedriften er i dag en av verdens største silisiumverk og en hjørnesteinsbedrift i samfunnet. Det har også blitt etablert

andre industribedrifter i kommunen, i tillegg til flere oppdrettsbedrifter som spiller en betydelig rolle for Sørfold.

Tradisjonelt sett har Gildeskåls næringsvei vært basert på fiske, ofte i kombinasjon med jordbruk. Industrien i kommunen har hovedsakelig vært basert på fiskeri, som Nordstjerna Filetfabrikk, Storvik Skipsverft og Kvarsnes sildoljefabrikk. I dag har fiskeoppdrett fått en økende betydning med forsøksstasjon på Inndyr og lakseslakteri på Sør-Arnøy, men det er privat og offentlig tjenesteyting som dominerer næringslivet i Gildeskål. Gildeskåls Elias Blix er mest kjent for salmeskriving, men han var også teolog, politiker og oversetter av bibelen til nynorsk før han døde (Bull 2009).

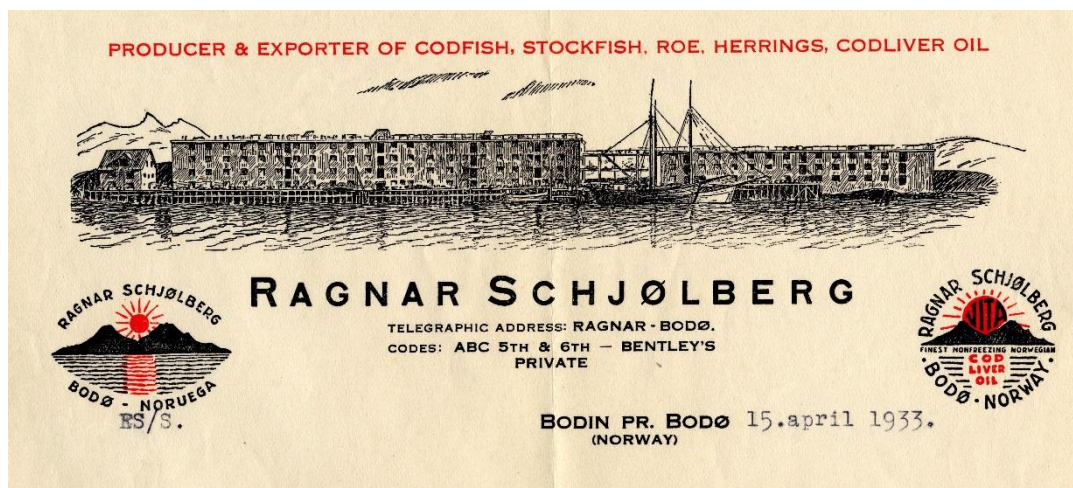
Til tross for at Meløy geografisk sett ligger i Helgeland er kommunen de siste årene stadig nærmere knyttet kommunikasjonsmessig og administrativt til Sør-Salten.

Fra begynnelsen av 1900-tallet startet fiskere fra Meløy omfattende fiske ved Støtt. I 1912 nådde skreifiske i Rødøy og Meløy en fangst på over 1,5 millioner skrei (Fygle, Lundestad og Strand 1993: 44). Torskefiske har vært det dominerende i Nordland, mens på Meløy var det større fokus på silde- og loddefiske.

Halsa Sildoljefabrikk ble etablert på 1940-tallet og fikk stor betydning for veksten i produksjonen i Nordland i overgangen til 1950-tallet. Til tross for lite sild i området økte fabrikkens kapasitet med fisk fra Vestlandet. Silde- og loddefiske ekspanderte på 50- og 60-tallet, men etter en nedgang på 1970-tallet ble overgang til lakseoppdrett i kommunen (ibid., s. 326).

Starten på Glomfjord som industristed skjedde i 1912 da Fykanfossen ble utbygd. I 1920–1923 drev Glomfjord Smelteverk produksjon av sink. I 1927 forsøkte engelsk kapital produksjon av aluminium under navnet A/S Haugvik Smelteverk. Produksjonen fortsatte til 1943 da en kombinasjon av manglende råvarer og sabotasjeaksjoner førte til at okkupasjonsmakten skrinla sine planer om utvidelser av anlegget. I 1947 fikk Norsk Hydro konsesjon på kraften i Glomfjord. Det ble opprettet ammoniakkproduksjon ved Glomfjord Salpeterfabrikk. Senere ble det etablert fullgjødselproduksjon. I 1993 ble ammoniakkfabrikken nedlagt, og rundt 100 mennesker mistet jobben. Senere har det vært andre store virksomheter i Glomfjord som Renewable Energy Corporation (REC) (1997–2011), Yara (2004–), Norwegian Crystals (2013–), Marine Harvest (1995–), og Bilfiger industrial service (2007–).

Ørnes var handelssted fra 1794 og er i dag Meløys administrative senter med hurtigbåtanløp og hurtigbåtrute.

Brevhode til firmaet Ragnar Schjølberg fra 1933. Arkiv i Nordland.

Nord-Helgeland

Området Nord-Helgeland består av kommunene Alstahaug, Leirfjord, Herøy, Dønna, Træna, Lurøy, Rødøy og Nesna. Disse kommunene ligger langs kysten nord på Helgeland. Dønna, Herøy og Træna er øykommuner der de to førstnevnte ligger utenfor Nord-Helgelands eneste by, Sandnessjøen, mens Træna ligger utenfor Lurøy.

Nord-Helgelands nærhet til havet har stimulert til fiskeri, både tradisjonelt fiske, fiskeoppdrett, fiskeforedling – og andre sjøorienterte næringer som skipsverksteder, sjøtransport og i senere tid oljenæring. Fiskeriene dominerte lenge sysselsettingen, og særlig Dønna utmerket seg med moderne snurpebåter. Det ble fra slutten av 1800-tallet etablert bedrifter som produserte eller reparerte utstyr til fiske. Blant annet A/S Sandnessjøen patentslip og reparasjonsverksted som ble stiftet i 1909, etterfulgt av A/S Helgelands Tøndefabrikk på Søvik i 1911. I 1918 ble hermetikkfabrikken Sandnessjøen Preserving Co. opprettet. Det ble også etablert sildoljefabrikk fra tidlig 1900-tallet, med Nimrod på Vikholmen som den viktigste i 1919. Nimrod var i drift til 1986.

Det er også et stort innslag av jordbruk på brede strandflater på Nord-Helgeland, som i Alstahaug, der man finner noen av de største jordbruksområdene. Det er en betydelig produksjon av kjøtt og melk i området, og Tine har fortsatt meieri i Sandnessjøen. Allerede i 1912 ble cirka halvparten av alt kjøtt utført fra Nordland, sendt fra kommunene Sandnessjøen og Brønnøy (Rinde 2015: 48).

Sandnessjøen har vært et naturlig kommunikasjonscenter for omlandet. I 1898 ble Det Helgelandske Dampskibsselskap, som først var stiftet på Søvik i 1867, flyttet til Sandnessjøen. Kommunikasjonen fra omlandet var viktig, blant annet for å få fraktet melk fra øyene til meieri i Sandnessjøen. Senere utvidet selskapet virksomheten til landtrafikk, ferjefart og hurtigbåter. Etter en rekke fusjoner inngår det i dag Boreal Transport. Sandnessjøen har utviklet seg til et samferdselsknutepunkt og dermed også blitt handelssenter i regionen. Også Nesna har vært et kommunikasjonscenter fra 1800-tallet, med blant annet anløp av hurtigruta.

På Nesna ble det fra 1955 igangsatt produksjon av Nesnalobben på Nesna Fabrikker. Denne produksjonen tok i stor grad form av hjemmeindustri der kvinner på Helgeland utførte store deler av arbeidet i hjemmene sine, mens et fåtall, hovedsakelig mannlige arbeidere, jobbet på fabrikken (Klausen, 1998, s. 69). Inntekten kvinnene mottok spedde på familieøkonomien i en fiskebondeøkonomi.

Nesna har lenge vært skolesenter med lærerutdanning med oppstart i 1918.

På 1970-tallet ble det første offshoreindustrien etablert i Sandnessjøen på SIVA-anlegget (Selskapet for industrivekstanlegg) i Botn. Private aktører investerte millioner av kroner i A/S Nordland Offshore som skulle arbeide med offshoreoppdrag. Blant annet ble Sandnessjøen Slip og Mekaniske Verksted kjøpt opp. Virksomheten førte til økt folketall og boligbygging i området, men driften gikk ikke som håpet. Etter siste konkursen i 1988 ble Slipen skilt ut og er i dag en bedrift med rundt 70 ansatte (Fygle, Lundestad og Strand 1993: 337). Også i ettertid har det vært fokus på offshoreindustrien i Sandnessjøen. Flere selskaper har spesialisert seg på tjenester til oljeindustrien blant annet Helgelandsbase A/S som ble etablert i 1988 og CoastBase Nordland A/S fra 2008, og BP har sin forsyningsbase for Skarvfeltet her.

Leirfjord har store jordbruksområder. Hovedsakelig drives storfehold med melkeprodukter. Fiskebonden har tidligere stått sterkt, men i dag har fiske en underordnet betydning. Det er noe industri, hovedsakelig i tilknytning til fiskeoppdrett, fisketilvirking og mekanisk verksted. Det er mye skog i området, uten at det blir utnyttet i særlig stor grad, et unntak er båtfabrikken i Bardal. På grunn av korte avstander arbeider 35 % av de sysselsatte utenfor kommunen, de fleste i Sandnessjøen, som er tilknyttet fastlandet gjennom Helgelandsbrua.

I 1972 ble det startet lakseoppdrett i Lovund på Lurøy kommune i et forsøk på å hindre fraflytting fra øya. Dette var en av de første oppdrettsanleggene i landsdelen. Det ble til Nova Sea som senere har fusjonert med andre lakseselskap på Helgeland, men administrasjonen er fremdeles beholdt på stedet. Alene sysselsetter pakkeriet på Lovund cirka 125 mennesker, i tillegg er det rundt 100 personer som jobber ved produksjonsbasene til bedriften rundt om på Helgeland (Nova Sea u.d.).

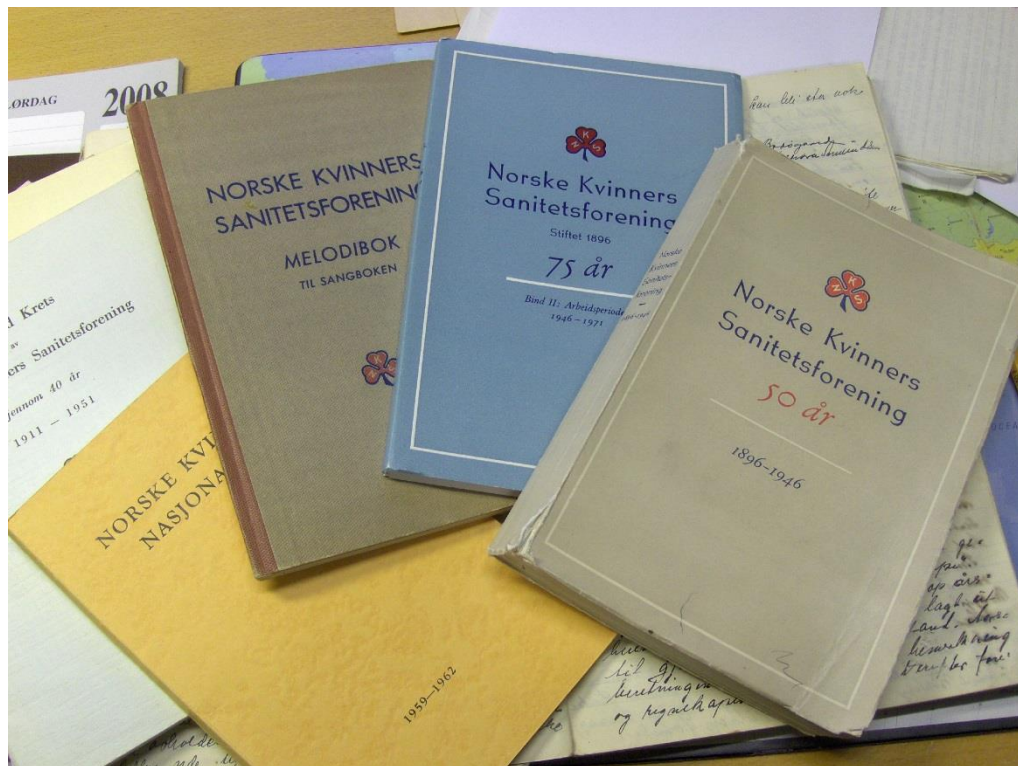
Både Dønna og Herøy har vært svært avhengig av primærnæringene, men mens fiske har gått en del tilbake på Dønna, er fiskeriene den mest fremtredende næringsdriften på Herøy som har Herøy Marine Næringspark. Denne huser de to største bedriftene på Herøy, Marine Harvest og Seløy Undervannsservice A/S.

Træna kommune er en primærnæringskommune sterkt avhengig av fiske. Det har også vært noe jordbruk og husdyrhold. I 1903 ble Træna feavlslag stiftet. Medlemmene ønsket høyere kvalitet på husdyrene med mer kjøtt og melk, noe som skulle generere større inntekter. Men fiskeriene fortsatte å være den dominerende næringsveien og i 2016 er det både fiskeindustri og oppdrettsanlegg i kommunen, blant annet Modolv Sjøset og Træna fiskeoppdrett. Træna er kanskje mest kjent for Trænafestivalen: En årlig musikkfestival med cirka 2000 publikummere som kommer langveis fra for å sove i telt, høre på musikk og oppleve *Nord-Norges vakreste kulturarrangement* (Festivalguiden u.d.).

I Rødøy kommune er næringslivet bygd opp rundt primærnæringene jordbruk, fiske og havbruk. Man finner også mekanisk industri og ulike former for

tjenesteytende næring som transport og handel. I tillegg er det flere aktører som legger til rette for reiseliv i kommunen (Rødøy kommune u.d.).

Norske Kvinners Sanitetsforening har stått sterkt mange steder i landet. Arkiv i Nordland.

Indre Helgeland

Området består av kommunene Rana, Vefsn, Hemnes, Hattfjelldal og Grane. De tre første er relativt kystnære, og de to siste er innlandskommuner. Det er to byer i området: Mosjøen, som var Helgelands første by fra 1875, og Mo i Rana. Indre Helgeland har mye skog og jord. Skogen har gitt råstoff til stor produksjon av trevarer i Grane, Hattfjelldal, Vefsn, Hemnes og Rana, og sponplater/bygningsplater i Hattfjelldal. I Hemnes kommune ble det for eksempel i perioden 1850–1900 produsert 40–50.000 båter. Båtbyggingen har vært omtrent like stor i Rana, og heller ikke ubetydelig i Vefsn. Det har vært utbredt jordbruk i hele området, og Vefsn var først ute i Nordland med meieri allerede i 1885. I tillegg til dette var det tidligere vanlig med sesongfiske i de fleste kommunene.

Indre Helgeland har hatt en rekke større industribedrifter. I Vefsn grunnla engelsk kapital The North of Europe Land & Mining Co. Ltd i 1866. Det var et moderne dampsgbruk som gav grunnlag for flere hundre arbeidsplasser. Selskapet drev sagbruk også i nabokommunene Grane og Hattfjelldal.

Det var først i Grane kommune at det ble igangsatt en større gruvedrift, i 1870-årene. Gruven i Svenningdal var på den tiden Norges nest største sølvgruve.

Den industrielle epoken i Rana startet rundt 1890 med Bossmo Gruver som den største aktøren. Bedriften hadde rundt 250 ansatte rundt århundreskiftet.

Dunderland Iron Ore Company Ltd startet gruvedrift i Rana i 1902. Senere kom det gruvedrift i Mofjellet og Bleikvasslia (Hemnes).

Mens andre regioner i Nordland hadde befolkningsnedgang i perioden 1900–1910 fortsatte veksten i byene i indre del av Helgeland. På Mo i Rana skyldtes dette mye gruvedriften og handelsfirmaet L.A Meyer, som var med på å sikre byen som handelssentrum for omlandet. I Mosjøen skjedde det en stadig utvikling mot en mer allsidig industri, blant annet med hermetikfabrikk og mineralvannsfabrikk, selv om industrien ennå var dominert av skogbruk og bearbeiding av trevarer, spesielt skipsbygging.

I perioden 1926 til 1940 pågikk utbygging av jernbanestrekningen Grong - Mosjøen. I den forbindelse ble også kaianlegg bygget (Vefsn kommune u.d.). Både jernbanen og kaianlegget har hatt stor betydning for samferdsel og handel i området. Transport av folk og varer ble betydelig forenklet.

I Mosjøen fikk man i 1958 Mosjøen aluminium. Bedriften ble viktig i den fortsatte veksten som førte til at Mosjøen ble den fjerde største byen i Nordland (Fygle, Lundestad og Strand 1993).

I etterkrigstiden fortsatte industriutviklingen i Rana. Norsk Jernverk og Norsk Koksverk ble nye hjørnesteinsbedrifter som gav jobber til en økende befolkning. Bedriftene ble lagt til Mo i Rana delvis på bakgrunn av nærhet til råvarer og energi. I Dunderlandsdalen hadde man jernmalmen, og kraften kom i hovedsak fra Røssåga i Hemnes kommune. På 1980-tallet var det nedleggelse/privatisering/oppsplitting av flere av de store hjørnesteinsbedriftene i Rana kommune. Koksverket, den malmbaserte produksjonen på jernverket og Mofjellet Gruber ble nedlagt, og rest-jernverket ble privatisert og splittet opp i flere selskap. Det ble også skapt nye selskaper, og per mars 2013 var det 114 bedrifter med 1855 ansatte i industriparken (Rinde 2015: 330). Omstillingen medførte også at statlige virksomheter ble flyttet helt eller delvis til Rana, som Statens Innkrevingsentral, NRK Lisenskontoret og Nasjonalbiblioteket, avdeling Rana.

Landkommunene på Indre Helgeland har et næringsliv basert på jordbruk med fedrift og skogbruk, og industri basert på disse; slakteri på Hemnes, skogbasert industri i Hattfjelldal og Grane. Felles for alle kommunene er at en stadig større del av befolkningen er sysselsatt i offentlig og privat tjenesteyting. I dag bor den største delen av befolkningen på Indre Helgeland i byene, og man finner en stor grad av pendling til byene fra omliggende områder.

Kommunalt selvstyre, bedre skolegang og fremveksten av aviser stimulerte sammen med trekk i samtiden til økt folkeopplysning og organisasjonsdanning i siste halvdel av 1800-tallet. Nordlands Avis ble startet på Hemnesberget i 1893. Både religiøse, politiske og ideelle foreninger vokste fram i tiden mot århundreskiftet. Skytterlagene var både politisk og «legemsøvende» i en tid med unionsstrid. I Mosjøen organiserte skytterlaget også skisport. Man hadde kommet til erkjennelsen at en god fysisk helse også var viktig for å forsvare landet. Den unge byen tok til seg impulser og var tidlig ute med forskjellige foreninger. Innenfor organisert idrett var Mosjøen tidligst ute i Nordland med å starte idrettslag allerede i 1892. Fire år senere kom Rana etter. Senere kom korps og helseorienterte foreninger. Misjonsforeninger, ungdomslag og kor var kanskje den stabile delen fra pionertiden og opp mot vår tid, etter hvert supplert og erstattet

av idrettslag. I Hattfjelldal utviklet det seg markante miljø for tradisjonsmusikk og handverksarbeid (Halse 1992).

Organisasjonene har vært kjernen i den delen av kulturlivet som det offentlige ikke hadde ansvar for. Etter hvert kom det noen private institusjoner, som for eksempel folkehøgskoler, som det har vært to av i Vefsn.

På Helgeland generelt og i dalførene i innlandet spesielt er et gammelt sørsamisk bosetningsområde. Sørsamene driver tradisjonelt sett med reindrift og har flere beiteområder i Nordland. Elsa Laula Renberg etablerte i 1908 «Brurskanken Lapforening». To år senere ble også en kvinneforening opprettet. Sijti Jarngje er et sørsamisk kultursenter i Hattfjelldal som jobber med formidling av sørsamisk kultur og historie. Opplæring av sørsamiske skolebarn har foregått i lang tid, i det meste av etterkrigstida knyttet til sameskolen for Midt-Norge som også ligger i denne kommunen.

Nasjonalparkene Børgefjell, Lomsdal-Visten og delvis Saltfjellet-Svartisen finnes på indre Helgeland sammen med flere naturreservater og landskapsvernområder. Elva Vefsna er vernet mot kraftutbygging, som en av de ytterst få av sitt slag i landet.

Brosjyre fra arkivet etter folkeaksjonen Spar Saltfjellet. Målet var å motvirke kraftutbygging på fjellet som deler Salten fra Helgeland. Arkiv i Nordland.

Sør-Helgeland

Sør-Helgeland består av kommunene Sømna, Bindal, Brønnøy og Vevelstad som ligger langs kysten sør i Helgeland, og øykommunen Vega som ligger nordvest for Brønnøysund. Befolkningen på Sør-Helgeland har i stor grad livnært seg på de naturgitte forutsetningene som jordbruk, skogbruk og fiske. På Vega er det også blitt sanket egg og dun fra ærfugl. I 2004 ble Vegaøyene med i UNESCOs

verdensarvliste over natur- og kulturarv. *"Vegaøyen viser hvordan generasjoner av fiskere og bønder gjennom de siste 1500 år har opprettholdt en bærekraftig levemåte i et værhardt område nær Polarsirkelen, basert på den nå unike tradisjonen med ærfugldriften"* (Vega kommune u.d.).

Kvaløy i Sømna kommune var et viktig handelssted i perioden før 1. verdenskrig. Det var et fast stoppested for mange båter på tur til Lofotfiske. I 1878 ble Dampskibet Torghatten Aktieselskab stiftet i Kvaløy, men i 1917 ble setet flyttet til Brønnøysund. Havnen i Kvaløy ble med tiden for liten, og handelen uteble. Brønnøysund overtok Kvaløys hegemoni og fikk i 1923 status som ladested. Brønnøysund er i 2016 Sør-Helgelands eneste by. Brønnøysund er et naturlig knutepunkt for omlandet med sin beliggenhet mellom de to fjordene Velfjorden og Bindalsfjorden. Det fins hurtigruteanløp og flyplass på stedet.

Båtene i Torghatten Aktieselskab knyttet Sør-Helgeland sammen, i tillegg til ukentlige ruter til Mosjøen og Namsos for å binde området til Nordlandsbanen. Selskapet heter nå Torghatten ASA og er ett av landets største transportselskap med aktivitet både på land, på sjøen og i lufta.

Det ble i Bindal i 1875 startet dampsgbruk som på ti år felte og videreforedlet 119.000 m³ skog. I Bindal er det sterke båtbyggertradisjoner, og «Bindalfæringen» har blitt produsert i stor skala. Helt frem til nyere tid har skogbruk spilt en viktig rolle i næringslivet i kommunen. Den største hjørnesteinsbedriften – Bindalsbruket – var sagbruk og trevarefabrikk, og produserte blant annet dører og ferdighus fram til bedriften gikk konkurs i 2013. På det meste hadde bedriften 165 ansatte (Sveli 1998). Det har også vært en rekke mindre industribedrifter i området, blant annet Vevelstad trevare.

På midten av 1890-årene utviklet det seg hermetikkindustri i Nordland. En av disse fabrikkene var Alfred Holst kaviarfabrikk som ble etablert i Sømna. Til tross for at de fleste fabrikkene gikk under i løpet av kort tid, holdt Alfred Holsts fabrikk, som hermetiserte både kjøtt og fisk, seg i flere tiår (Fygle, Lundestad og Strand 1993: 62).

Alle kommunene på Sør-Helgeland er avhengig av jordbruk, skogbruk og fiske. I Vevelstad kan etableringen av Vivelstad Dampskibsselskab i 1889 bekrefte at fiskeri- og andre sjønæringer var viktige (Åsvang 1987).

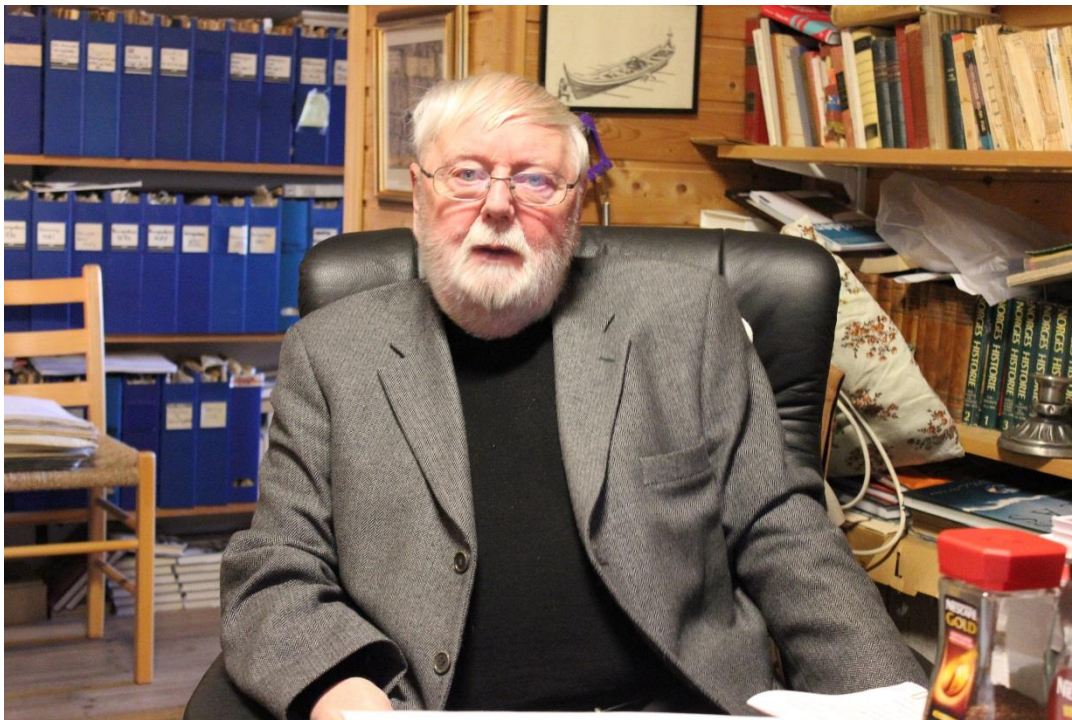
Sømna kommune peker seg ut som en av de beste jordbrukskommunene i Nordland. Kommunen har også landsdelens største meieri som ligger på tettstedet Berg. Til tross for primærnæringsenes betydning har det skjedd et skifte der tertiærnæringen har fått en større plass enn jordbruk, skogbruk og fiske (Kanstad og Kindseth 1982).

Det er opprettet en rekke fiskeoppdrett på Sør-Helgeland de siste årene. Vi kan blant annet nevne Fjord Marin, Marin Harvest, Vega Sjøfarm, Sømna Fiskeoppdrett, Bindalslaks og Bindalssmolt. Innenfor tradisjonelt fiske ble det en oppsving da Brønnøy Fiskemottak ble etablert i 2003. Etableringen førte til en syvdobling av mottak av fisk i området (Torgar næringshage u.d.).

Det fins noe gruvevirksomhet i Sør-Helgeland. Brønnøy Kalk er en hjørnesteinsbedrift i Brønnøy og er lokalisert i Velfjord. Bedriften ble etablert i 1997 og har i februar 2016 cirka 50 fast ansatte og rundt 25 fast innleide.

På Sør-Helgeland er det fokus på turistnæringen og det jobbes aktivt for å tilrettelegge for turisme. Blant annet i Vevelstad der reiselivsnæringen har samlet seg i *VisitVevelstad*, i tillegg til å være med på regionale samarbeid som *Reiselivsstrategi for Sør-Helgeland 2020* og *Trollfjell Geopark*.

Brønnøy kommune har i tillegg til primærnæringer også en del handel og industri. Brønnøysund huser Brønnøysundregistrene som er en statlig forvaltningsetat som inneholder 18 statlige elektroniske register. Det er ansatt nesten 600 mennesker der.

Dag Skogheim akkumulerte masse arkivmateriale gjennom sitt virke. Store deler av dette ble overlevert til Arkiv i Nordland. Fotograf Solveig Lindbach Jensen. Arkiv i Nordland.

Litteraturliste

Andersen, E. og Leines, M. (2014) Hvilke faktorer bidrar til innovasjon i opplevelsesbaserte reiselivsbedrifter i Lofoten? – En studie om innovasjon og utvikling i opplevelsesbaserte reiselivsbedrifter i Lofoten. Masteroppgave, Universitetet i Nordland. Tilgjengelig fra:

<http://www.opplevelserinord.no/getfile.php/134081/Dokumenter/maritogelisabeth.pdf> [Lest 14.03.2017].

Arkiv i Nordland (u.d.) Arkivene etter Drageslipen er ferdig ordnet. Tilgjengelig fra: <http://www.arkivinordland.no/arkivene-etter-drageslipen-as-er-ferdig-ordnet.aspx> [Lest 15.01.15].

Arvid Sveli, Villmark, skog og industri. Historien om Bindalsbruket og Plathes eiendommer. Plathes eiendommer, Terråk, 1998

Ballangen. (2015, 29. april). I Store norske leksikon. Tilgjengelig fra: <http://snl.no/Ballangen> [Lest 9. mars 2016]

Bull, Tove. (2009, 13 februar). Elias Blix. I Norsk biografisk leksikon. Tilgjengelig fra: http://nbl.snl.no/Elias_Blix. [Lest 9. mars 2016]

Bø: Nordland. (2016, 6. september). I Store norske leksikon. Tilgjengelig fra: https://snl.no/B%C3%B8_-_Nordland [Lest 13. mars 2017]

Elstad, Å og Hutchinson, A. (2015) Nordlands historie 2. 1600-1900 I amtmandens dager. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS

European space agency (u.d.) Andøya rakettskytefelt- perfekt plassert for nordlysforskning. Tilgjengelig fra: http://www.esa.int/nor/ESA_in_your_country/Norway/Andoeya_Rakettskytefelt_perfekt_plassert_for_nordlysforskning [Lest 02.02.2016]

Festivalguiden.no (u.d.) Trænefestivalen. Tilgjengelig fra: <http://www.festivalguiden.no/festival/traenefestivalen> [Lest 05.01.2016]

Fygle, S. (1991) Steigen bygdebok: Fjorden og folket bind 3: Nordfold og fjorden. Leinesfjord: Steigen kommune.

Fygle, S., Lundestad. S., Strand, I. (1993) Banken, Folket og fylket Bodø: Nordlandsbanken.

Gjessing, G. (1995) Møbeleventyret, Historien om en pionerbedrift i Nordland. Oslo: Messel.

Grepstad, O. og Thorheim, K.M. (2003) Fotefar mot nord: En kulturhistorisk reise i Nord-Norge og Namdalens. Oslo: Forlaget Press.

Hallenstvedt, Abraham. (2014, 9. april). Norsk fiskerihistorie. I Store norske leksikon. Tilgjengelig fra: http://snl.no/Norsk_fiskerihistorie [Lest 14. mars 2016]

Horns Slakteri A/S (u.d.) Historikk. Tilgjengelig fra: <http://www.horns.no/> [Lest 07.01.2016]

Hovland, Edgar. (2009, 13. februar). Christian Frederiksen. I Norsk biografisk leksikon. Tilgjengelig fra: https://nbl.snl.no/Christian_Frederiksen [Lest 14. mars 2017]

Kanstad, T. og Kindseth, O. (1982) Tettstedsanalyse i Nordland: Brønnøysund handelsdistrikt. Bodø: Nordlandsforskning.

Klausen, Ann-Kristin. (1998) Fra gammel bygdenæring til profesjonell industrihistorien om Nesna-Lobben. I: Hanen K. Red. Årbok for Helgeland 1998-1999. Helgeland historielag. s. 69–85

Kristian Halse (1992) Mosjøen idrettslag 100 år: 1892–1992 Mosjøen: Mosjøen idrettslag.

Lofoten.com (u.d.) Lofotr med gode besøkstall fra 2015. Tilgjengelig fra: <http://www.lofoten.com/nb/magasinet/reiselivs-aktuelt/31-reiseliv/296-lofotr-med-gode-besokstall> [Lest 11.03.2016 fra]

Lofotprodukter A/S (u.d.) Vår historie. Tilgjengelig fra <http://www.lofoten.no/om-oss/var-historie> [Lest 07.01.2016]

Nova Sea (u.d.) Et lite norsk industrieventyr. Tilgjengelig fra <http://www.novasea.no/om-nova-sea> [Lest 07.03.16]

Rinde Harald (2015) Nordlands historie bind 3. Det moderne fylket. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Rødøy kommune (u.d.) Bedrifter i Rødøy. Tilgjengelig fra: <http://www.rodoy.kommune.no/om-rodoy/bedrifter-i-rodoy/> [Lest 11.03.2016]

Røst kommune (u.d.) Om kommunen. Tilgjengelig fra: <http://www.servicetorget.no/fylker/nordland/rost-kommune.htm> [Lest 07.01.2016]

Tjeldsund. (2016, 8. juli). I Store norske leksikon. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/Tjeldsund> [Lest 13. mars 2017]

Torgar næringshage Omdømmeprojektet. Tilgjengelig fra: [http://www.vevelstad.kommune.no/www/vevelstad/resource.nsf/files/www8eucdm-omdommeprosjektet/\\$FILE/omdommeprosjektet.pdf](http://www.vevelstad.kommune.no/www/vevelstad/resource.nsf/files/www8eucdm-omdommeprosjektet/$FILE/omdommeprosjektet.pdf) [Lest 02.02.2016]

Trolltamp (14.10.2014) Festivalen Troilltampen suksess og motbør. Tilgjengelig fra: <http://www.trolltamp.com/news/2014/9/29/test-03> [Lest 25.04.2016]

Vea, Jan (1984) Jordbruk og jordbruksdrift i ytre vest-Lofoten ca. 1865–1940 NDH-rapport jordbrukere i et fiskerbondesamfunn.

Vefsn kommune (u.d.) Historie. Tilgjengelig fra <http://www.vefsn.kommune.no/historie.5058281.html> [Lest 05.01.2016]

Vega kommune (u.d.) Vegaøyen – på UNESCOs verdensarvliste. Tilgjengelig fra <http://www.vega.kommune.no/verdensarv> [Lest 10.12.2015].

Vesteraalens Dampskipsselskab. (2009, 15. februar). I Store norske leksikon. Tilgjengelig fra: http://snl.no/Vesteraalens_Dampskipsselskab [Lest 29. februar 2016]

Vesterålen regionråd (u.d.) Et historisk tilbakeblikk. Tilgjengelig fra <http://www.vestreg.no/sider.asp?ID=9> [Lest 22.02.2016]

Åsvang, A.O (1987) Vevelstad IV. Mosjøen: Rønnes trykk.